מחשבה קצרה על הדף

הרב יחזקאל הרטמן

SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

בבא מציעא דף דף קח–א

חמש גנות המסתפקות

חמש גנות המסתפקות מים ממעין אחד, הגינה התחתונה צריכה להשתתף עם הגינות העליונות בתיקון זרימת המים, שכן אם ייעצרו המים למעלה, לא יגיעו למטה. אך העליונים אינם צריכים להשתתף עם התחתונים, שאינם זקוקים להם.

האריז"ל (שער המצוות פרשת יתרו) לומד מכאן יסוד חשוב והבנה עמוקה בענין כיבוד אב ואם, ושנכלל בזה ענין כיבוד האח הגדול. האב נחשב ה'עילה' של הבן, כלומר לא רק שהאב מסובב את לידת הבן, אלא כל השפע שמגיע לבן, מגיע דרך אבותיו ואבות אבותיו. על כן הבן זקוק לאבותיו כדי לקבל שפע מן החיים העליונים. הגינה התחתונה הוא הבן, והוא זקוק לגינות העליונות - הם הדורות הקודמים. לעומת זאת, האב אינו נזקק לבן.

וזה שאמר הכתוב "אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עוונותיהם סבלנו" כלומר, כיון שאבותינו חטאו ונסתם מהם השפע, גם אנו הבנים סובלים מהעדר ברכה. וכן מה שנאמר "פוקד עוון אבות על בנים", אין הכוונה שנענשים על מעשי האבות, אלא שבעוון האבות נפסק השפע מהם וממילא גם מן הבנים. ואצל ישמעאל איתא שמלאכי השרת ביקשו מהקב"ה שלא להצילו מפני מה שעתידים בניו לעשות לעם ישראל, והקב"ה לא קיבל את דבריהם אלא דן אותו "באשר הוא שם", והיינו שהתקלה של הדורות הבאים אינה משפיעה אחורנית על הדורות הקודמים.

ובזה מבאר האר"י את מצוות "כבד את אביך ואת אמך", שכל השפע מגיע מהאב והאם. וזה הפירוש במצוות כיבוד אח גדול, דכל השפע שמגיע מההורים נשפע על הבן הבכור ומשם עובר לבן השני ומשם לשלישי וכן הלאה. נמצא שהכיבוד לאח הגדול הוא מאותו טעם של כיבוד אב ואם, שיש לכבד את מקור השפע. (האריז"ל מדמה את היחס בין הדורות הקודמים לדורות המאוחרים לסוגיית 'חמש גינות', והמשמעות היא שכוונתו גם לדמות לכך את היחס בין האחים הגדולים לקטנים). ע"כ מדברי האריז"ל.

ולפי"ז יש לבאר את מה שמכנה הקב"ה את עם ישראל "בכור", וכל המהלך של יציאת מצרים היה להביא למכת בכורות שיגלה את הבכורה של עם ישראל. ומבואר ברמח"ל (מאמר החכמה) שהצורה המתוקנת של העולם היא שהקב"ה משפיע על כלל ישראל ומהם נמשך השפע לכל אומות העולם, וכך יהיה בזמן הגאולה, א"כ כלל ישראל הוא מקור השפע לכל העולם, ושפיר נקראים "בכור", שכשם שמהבכור נמשך השפע לכל האחים, כך מעם ישראל נמשך השפע לכל אומות העולם.

דף קח–ב

בר מצרא

דף זה נלמד בשבת שאחרי חג השבועות, ויש כאן קשר נפלא לענין מתן תורה.

החיד"א (כסא דוד דרוש ד) מביא את מה שגילו לנו חז"ל (שבת פח, ב) שהמלאכים טענו כנגד נתינת התורה לישראל, ואמרו "אשר תנה הודך על השמים", ומבאר החיד"א שטענתם היתה משום דינא דבר מצרא, שהם שכנים לתורה שהיתה אז בשמים. ותשובת משה רבינו היתה ע"פ המבואר בשטמ"ק שכלפי בן שרוצה לקנות את הקרקע של אביו אין טענה של דינא דבר מצרא, וכיון שישראל נקראים בנים למקום, אין המלאכים יכולים למנוע מהם את קבלת התורה מדינא דבר מצרא. ועוד, שהרי ישראל יצאו ממצרים קודם הזמן, משום קושי השעבוד. וחשבון זה אינו מידת הדין אלא מידת הרחמים, ואינו אלא משום שנקראים בנים. וזה פירוש הפסוק "אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים", כלומר - אנכי ה' אלקיך שנתתי לך את התורה, שכן אתם נקראים בנים, וראיה לדבר - ממה שהוצאתיך מארץ מצרים קודם הזמן.

הבני יששכר (מאמרי סיון מאמר ה, כג) מבאר לפי"ד החיד"א את הפסוק בפרשת ראה "כי תשמע בקול ה' אלקיך לשמור את כל מצוותיו לעשות הישר בעיני ה' אלקיך", וסמיך ליה "בנים אתם לה' אלקיכם", וביאור השייכות, דדינא דבר מצרא נלמד מ"ועשית הישר והטוב", וזהו שכאשר תעשה הישר בעיני ה' אלקיך ותקיים דינא דבר מצרא, ממילא א"כ עולה השאלה איך קיבלת את התורה, וע"ז התשובה: בנים אתם לה' אלקיכם.

במקום אחר מביא הבני יששכר (מאמרי סיון מאמר ב, יט) הסבר אחר מדוע אין למלאכים דינא דבר מצרא. שהרי משה רבינו ענה למלאכים שאין בידם לקיים את עשרת הדברות, שאין להם אב ואם ואין ביניהם קנאה ותחרות וכו'. ולכאו' תמוה מה סברו המלאכים, ומבאר (כפי שידוע לומר) שהמלאכים לא רצו את התורה באופן שמתגלה בעוה"ז, אלא הם רצו את סודות התורה, וכפי שמביא הרמב"ן בתחילת החומש שכל התורה שמותיו של הקב"ה. ותשובת משה רבינו היתה שכיון שיש את חלק הפשט של התורה הנוגע לחיי המעשה בעולם הזה, ולזה אין המלאכים שייכים, נמצא שאם הקב"ה יתן למלאכים את התורה, יפסיד את קיום הפשט, והרי כיון שיש את החלק הזה בתורה, משמע שהקב"ה רוצה גם את החלק הזה, ואיתא בסוגיין שבמקום שהמוכר יפסיד, אין דינא דבר מצרא.

וזה ביאור הפסוק "כה תאמר לבית יעקב ותגד לבני ישראל", והיינו שבית יעקב הם אלה שמקיימים את התורה רק בפשט, ובני ישראל הם המשיגים את עומק התורה, והפסוק הקדים את בית יעקב, שכן הסיבה שהתורה הגיעה אלינו ולא למלאכים, היתה רק בזכות הפשט.

דף קט

כי מטית לשחיטת קדשים

הגמ' מביאה חשבון לגבי אופן החלוקה בין השתלא לבעלים. ובתוך הדברים רב אחא בריה דרב יוסף טוען לרב אשי חשבון מסויים שלפיו תהיה החלוקה באופן אחר. רב אשי משיב לו: "כי מטית לשחיטת קדשים תא ואקשי לי". רש"י מבאר: "הכרתי בך שאתה חדוד ויודע להעמיק ולהקשות, וכי מטית למסכת זבחים שהיא עמוקה, תא אקשי לי, ואתן לב לתרץ לפי שאלתך".

החיי אדם (הקדמה אחרונה) מסביר מדוע ראה לכתוב ספר בעניני הלכה למעשה.

ומביא את הגמ' כאן, ומקשה על רש"י, מדוע הזכיר את קדשים כסמל לעומק, הרי אדרבה אמר רבי ישמעאל (סוף ב"ב) "הרוצה להחכים יעסוק בדיני ממונות, שהם כמעין המתגבר", וא"כ דינים אלו עצמם של חלוקת הממון בין השתלא לבעה"ב זה עצמו הוא העומק הגדול.

ומבאר החיי אדם באופן אחר. ודאי שיש לאדם ללמוד את כל חלקי התורה, אבל עיקר הלימוד צריך להיות לידע מצוותיה בכל פרטיה. ומביא את דברי הש"ך (יו"ד סי' רמו, ה) "כתב הדרישה, יש בעלי בתים נוהגים ללמוד בכל יום גמרא עם תוספות ולא שאר פוסקים. אבל לי נראה שיש ללמוד ספרי הפוסקים דיני התורה, דזה שורש ועיקר לתורתינו וכו', דכיון שאינם לומדים רק ג' או ד' שעות, לא ילמדו בש"ס לחוד".

ומבאר החיי"א שיש שני חלקים במצוות ת"ת: א) ללמוד תורה, כמו שכתוב "ולמדתם את בניכם", ובזה אין חילוק אם ילמוד מס' ברכות ומועד או סדר קדשים, כי הכל הוא דברי אלקים חיים. ב) שיהיה הלימוד ע"מ לעשות. וחלק זה קודם לחלק הא', כי בזה מקיים שניהם, כי אם לא ילמד לא ידע מה לעשות, וע"ז

אמרו נמנו שהלימוד קודם, שהלימוד מביא לידי מעשה, ר"ל שיידע מה לעשות.

ובזה ביאר את הגמ' כאן, דעיקר לימוד האמוראים היה ע"מ לעשות, וכשהיה להם יותר פנאי, עסקו גם בפלפול. רב אשי בסוגיין עסק בהלכות פסוקות, והגיע רב אחא לדקדק עליו בפלפולא, השיב לו רב אשי שאין הזמן מרשה לו לעסוק כעת בפלפול, וכשיגיע למסכת זבחים שאינה נוגעת כיום למעשה, שם הלימוד יהיה לפלפולא, ואז יהיה הזמן ראוי לקושיות מחודדות.

דף קי

בל תלין בשכר מצוות

בהרבה ספרים דנו בשאלה, מדוע הקב"ה נותן לברואיו את שכר המצוות בעוה"ב, הרי הקב"ה מקיים את התורה, ונאמר בתורה "ביומו תתן שכרו" "לא תלין".

המהר"ל (דרך חיים פ"ב מט"ז) מקדים ומבאר מדוע דוקא שכר שכיר אסור להלין, "אבל ענין השכירות מפני שנמשך אחר הפעולה, כי הפועל הוא עמל ומתנועע וכל עמל ותנועה הוא בא אל אמנוחה וההשלמה בסוף העמל, והתשלומין והפרעון הוא המנוח וההשלמה אשר מגיע אליו בסוף, כי בשביל זה היה עמל ומתנועע בשביל התשלומין, ולפיכך אם אינו משלם עובר בלאו, משא"כ אם מכר לו ביתו ואינו נותן לו הדמים, שכל זה לא שייך כאן, שלא היה כאן עמל". ומה שאין הקב"ה נותן לנו את שכר הפעולה מיד, תירץ: "אין בזה תמיה, כי הוא דומה לפועל אשר יפעל אצל בעה"ב ע"מ שישלם לו כך וכך דמים מן התבואה החדשה, שאין בעה"ב משלם לו אלא כאשר החדש בא לעולם", דהיינו שכיון שהשכר ניתן בעוה"ב, עד שלא יגיע הזמן והמקום ההוא, לא שייך לשלם, כי אין את הדבר שאותו צריך לשלם.

הבכור שור (יבמות צו, ב) מיישב ע"פ המבואר בסוגיין ששליח האומר לפועלים עשו מלאכה אצל בעה"ב ושכרכם אצל בעה"ב, שניהם אינן עוברים. והכי נמי, היה משה מדבר לישראל ואמר להם ששכרם אצל הקב"ה ולא חל על שניהם מצות ביומו.

ועפ"י תירוץ זה כתב החיד"א (יוסף תהלות קיט, עב) וכן בחות יאיר החדש, לבאר צה שידוע בשם חכמי אשכנז שעל מצוות אמונה מקבלין שכר בעולם הזה, והוא, דהנה אמרו בגמ' (מכות כד, א) אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום, ולא בשליחות משה, אלו המצוות של אמונה, על כן הדין הנותן שעל מצוות אמונה אלו מקבלים שכר בעוה"ז, משום שאין את הפטור של שליח ויש חיבו מדין בל תלין.

מוסיף החיד"א שזה הפירוש בפסוק "טוב לי תורת פיך מאלפי זהב וכסף", דהיינו ששתי המצוות ששמענו מפיו, ואנו בטוחים בזה לאכול בעוה"ז, ואהניא לן מאלפי זהב וכסף, דזהב וכסף לפעמים נאבד, אבל האמונה בשמו הגדול מבטיחתנו לאכול בעוה"ז כל ימי חיינו.

ובספרו ככר לאדן (סי' ז אות כז, ג) הביא החיד"א תירוץ נוסף, שהרי מה יתרון לאדם בכל עמלו שיעמול תחת השמש, שכל מה שיעשה האדם אינו מגיע כנגד מה שהקב"ה מזריח לו השמש. ועוד תירץ שאנו עבדים להקב"ה, ובעבדים אין תביעת שכר. ועוד תירץ דאומן קונה בשבח כלי אם הסממנים של האומן, וכיון שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, הרי שכאשר אדם עוסק בתורה ובמצוות ביראה א"כ הסממנים שלו ואומן קונה בשבח כלי, וליכא בל תלין (כמבו' בהמשך הסוגיא).

ומוסיף החיד"א שכל התירוצים נרמזים במשנה בתחילת אבות:

"משה קיבל תורה מסיני" - שכיון שהתורה ניתנה לנו ע"י משה, אין כאן בל תלין.

"על ג' דברים העולם עומד" - היינו שעצם העובדה שהעולם עומד ואנו חיים בו, כבר לא מגיע לנו יותר שכר.

"אל תהיו כעבדים וכו' אלא הוו כעבדים" - היינו שאנו עבדי ה' ואין בל תלין.

"ויהי מורא שמים עליכם" - שכיון שיראת שמים תלויה בנו אומן קונה בשבח כלי.

דף קיא

עני ואביון

דרשו בגמ' מהפסוק להקדים עני לאביון לענין תשלום שכר שכיר, ופירש רש"י "אביון מעונה מעני, ולשון אביון האובה ואינו משיג מה שנפשו מתאווה לכל טוב, ואשמעינן קרא דעני קודם לאביון משום דעני כסיף למיתבעיה אע"ג דצריך, אבל אביון הורגל לבושת ולא כסיף למתבעיה".

בביאור הגר"א למשלי (ל, יד) מבאר ההבדל בין עני לאביון, דעני הוא מי שהיה עשיר וירד מנכסיו, ובנתיים הוא דר בביתו הקודם אלא שעומד לאבד אותו מחסרון ממון, והמצוה היא להחזיק בו שלא יאבד את נכסיו. לעומת זאת, האביון מעיקרא לא היה לו מאומה, והוא מתאווה לדבר שמעולם לא היה לו. ולפי דברי הגר"א מבואר היטב מדוע העני מתבייש, שהרי היה עשיר במקורו, ואילו האביון שתמיד היה מחוסר כל, אינו מתבייש לבקש.

והנה בפרק אשת חיל במשלי (פרק לא) נאמר "כפה פרשה לעני וידיה שלחה לאביון", וידוע שהכוונה בפרק זה על התורה, ומבאר הגר"א שיש שני מיני עניים בתורה: "אביון הוא שתאב לכל, וחוזר על הפתחים של בתי מדרשות, ומכתת רגליו במדינות ללמוד תורה ואינו בוש, ועני הוא היושב בביתו ומבקש תורה, אבל אינו הולך מחמת בשתו, וכמ"ש לא הביישן למד", וזה הביאור "כפה פרשה לעני", בלשון יחיד, כף קמוצה, והכוונה לפרישת ידיים בסתימו, ופרשה לשון שליחה מרחוק ולאחר זמן, כלומר התורה ניתנת לו בצמצום ולא בשפע. ואילו "וידיה שלחה לאביון", בלשון רבים, ובפתיחת הידיים, ושלחה לשון מייד, שלאביון המבקש ודורש את התורה, התורה נותנת מיד. ונמצא שענין עני ואביון קאי על דברי תורה גם כן.

דף קיב

ואליו הוא נושא את נפשו

על הפסוק "ואליו הוא נושא את נפשו" דורשת הגמ' שמי שאינו משלם לשכיר בזמנו, כאילו נוטל את נפשו.

הזכרנו לעיל (דף קי) את דברי המהר"ל שאצל השכיר פעולת הנפש נשלמת כשהוא מקבל שכר.

בספר הזוהר (ח"ג דף פה, א) איתא דברים נוראים בענין שכר שכיר, שמי שאינו משלם את שכרו, הקב"ה נוטל ממנו את נפשו, כי כשהשכיר עובד כל ההבלים שיוצאים מפיו עולים לפני הקב"ה, ויש לשכיר טענה, שההבלים האלה הם הנפש שיצאה ממנו, והיא מצפה לתשלום ולשכר. והוא כדברי המהר"ל הנ"ל.

ומספר הזוהר שרב המנונא היה משלם לפועל מיד ואומר לו "טול נפשך דאפקידת בידאי, טול פקדונך". ואפילו אם הפועל היה מסרב לקחת עכשיו את התשלום, היה אומר לו רב המנונא: "פקדונא דגופך לא אתחזי לאתפקדא בידי, כ"ש פקדונא דנפשא, דהא פקדונא דנפשא לא אתיהיבת אלא לקב"ה דכתיב בידך אפקיד רוחי".

כתוב כאן שתשלום על העבודה הוא חליפין לנפשו, והכובש שכר שכיר לוקח את הנפש של האדם. ובסוף ב"ק ראינו שכל גזל הוא נטילת הנפש מפני שממונו של האדם מתחבר לנפשו, וכאן שהוא מסר עצמו לכך שיגיע אליו ממון, נתינת הממון הוא השבת הנפש אליו.

ונוסיף ע"פ מה שכתוב באריז"ל (שער הפסוקים כי תצא) שהמילים "ביומו תתן שכרו" עולים בראשי תיבות שבת, והכוונה לתוספת שבת, שהנשמה יתירה מגיעה בתוספת שבת. אדם שבימי המעשה עובד את הקב"ה בתורה ובמצוות הוא יכול לקבל תוספת ואת הנשמה יתירה עוד לפני שמגיעה שבת. שבת היא מעין עוה"ב, ואותו אדם בתוך ימי המעשה יש לו את המעלה של נשמה יתירה. ומביא שם כמה רמזים שהצדיקים יש להם את הטעם של נשמה יתירה בכל יום, וזהו ביומו תתן שכרו, שהקב"ה נותן את השכר בימי המעשה שהם זמן העבודה, וזה ע"י תוספת שבת, שהנשמה יתירה מגיעה לאו דוקא בשבת אלא

עוד קודם לכן, בימות החול.

נמצא שקיום מצוות שכר שכיר, ונתינת הנפש בחזרה מיד באותו היום, זה הביטוי לכך שיש שכר ליהודי בעוה"ז כאשר הוא מתחבר לנשמה יתירה בתוך העוה"ז.

וזה עומק נוסף ב"נושא את נפשו", כי מדובר כאן על נשמה יתירה, ואדם המשלם שכר שכיר, מקבל את הנפש שלו בצורה של קדושה. ועוד יש להעמיק בדברים, ואין כאן המקום.

דף קיג

כל ישראל בני מלכים

הגמ' מביאה את הרשימה של התנאים שסוברים כל ישראל בני מלכים הם.

בדרך חיים על המשנה (אבות ד, יג) ג' כתרים וכו', אומר המהר"ל שכל אחד מעם ישראל שייך לג' הכתרים הללו. כהונה שייכת לכל ישראל, שנאמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים", מלכות שייכת לכל אחד מישראל, שהרי כל ישראל בני מלכים, וכתר תורה שייך לכולם, דכל אחד מישראל שייך לתורה.

וג' כתרים אלה מגיעים לפי סדר התפתחות האדם. כשאדם נולד הוא מקבל את הקדושת כהונה שיש לכל אחד מישראל מלידה. לכתר מלכות מגיע האדם בהגיעו לגדלות, שאז יש לו את הכוח להיות מלך על האיברים שלו, וזה כידוע ומבואר בהרבה מקומות ש'בר דעת' הוא אדם שיש לו מרכז ששולט על כל מה שקורה בו. יכול להיות קטן שהוא חכם מאד, אבל 'בר דעת' אינו, כלומר אין לו את כח השליטה והמלוכה על האיברים והכוחות.

ויש להוסיף את המובא בשפת אמת, שכל הכוחות שיש בעולם, וכל מה שמדברים על צדיקים ורשעים ויצה"ר ויצה"ט, הכוונה על כל אדם, שבכל אחד יש את כל הכוחות הללו. נמצא שגם בעם ישראל יש בכל אחד את קדושת הכהונה שמלידה, ואת כח המלכות שמגיע בבר מצוה.

וכתר תורה מגיע כשאדם לומד תורה. ועיקר הלימוד הוא בן ט"ו לתלמוד, שאז אדם מגיע בהתפתחותו לכתר תורה.

ולעומת ג' כתרים אלה, כתר שם טוב הוא מהות האדם ואינו מגיע בדרך של התפתחות או הגעת זמן מסוים.

למדנו מדברי המהר"ל שכל ישראל בני מלכים היינו שיש בהם את כוח המלכות. והמחלוקת בין התנאים כנראה היא עד כמה הכוח הזה יוצא החוצה ומתבטא במציאות. אך לכו"ע כל ישראל יש להם את כוח המלכות.

דף קיד–א

מעשה דאליהו בבית הקברות

רבה בר אבוה שאל את אליהו הנביא שתי שאלות: א) האם מסדרין לבע"ח. ב) ערום מהו שיתרום. ולאחר שאליהו השיב, שאלו רבה בר אבוה, מה לכהן בבית הקברות. והשיב לו שקברי עכו"ם אינם מטמאים.

המהר"ל (בחי' אגדות כאן) מאריך בביאור מעשה זה. ונציין ב' נקודות ממה שאומר: הקשה, מדוע שאל רבה בר אבוה דוקא שתי שאלות אלה. ומבאר שרבה בר אבוה התמקד בעניות שהיתה לו והציג לפני אליהו את הקושי שבעניות ע"י שתי שאלות אלה אשר מבטאות שיש שני נזקים שנגרמים מן העניות. א) שאינו משלם את חובותיו ונעשה היזק למלוה. ב) יכול להביא לו חסרון בעבודת ה', כגון שיש לו רק בגד אחד וכשהוא נמסר לכובס הרי הוא ערום ואינו יכול לברך וללמוד. הרי שהעוני פוגם בין בבין אדם לחבירו ובין בבין אדם למקום. ולשון המהר"ל "כלל הדבר שהמתבונן בחסרון של אדם כאשר יש לו העוני, היפך זה המעלה שיש לו לאדם ע"י העושר".

ומסיים המהר"ל אחר אריכות דברים בביאור כל המעשה, שמזה הטעם התגלה אליהו לרבה דוקא בבית הקברות של עכו"ם, כי בכך היתה תשובה לשאלות שלו. רבה התמקד בחסרון שיש לאדם מכוח העניות, ואומר אליהו הנביא: התבונן בבית הקברות של גויים ותבחין בכך שהעושר אינו נותן חשיבות לאדם, "כי מה שקברי גוים אין מטמאין, בזה שאין העושר שהוא בעוה"ז דבר שיש בו ממש, שהרי האומות יש להם עושר גדול ולאחר מיתתם הם העניים הגמורים שאין עני אלא המת שאין לו עושר של כלום, וגם אין לו תורה ומצוות, ונחשבים כמו הבהמה שאין הבהמה מטמא באוהל, רק קברי ישראל מטמאים בשביל שיש להם תורה ומצוות". ולפי דרכו מבאר המהר"ל שהמיתה גורמת לטומאה, משום שכל שינוי גורם לטומאה, ואדם ובהמה היו צריכים לחיות לעולם, על כן המיתה היא שינוי. וככל שהשינוי גדול יותר כך הטומאה גדולה יותר, ועל כן אצל עם ישראל שיש להם תורה ומצוות, המיתה שלהם היא שינוי גדול וטומאתם גדולה יותר.

ומתקשרים הדברים למה שהבאנו לעיל מהאור החיים אודות טומאת המת אצל ישראל, שככל שבחיים הקדושה גדולה יותר, כך במיתה הטומאה גדולה יותר.

וזה שאומר אליהו לרבה בר אבוה, ראה שהעושר שיש לבני אדם בעוה"ז, הוא זמני, ואין העשירות רק תורה ומעשים טובים.

דף קיד–ב

אליהו הנביא כהן הוא

רבה בר אבוה שאל את אליהו שעמד בבית קברות של גויים: "ולאו כהן אתה?"

התוס' (ד"ה מהו) מזכירים שיש מדרשים חלוקים בענין ייחוסו של אליהו ככהן. בבראשית רבה (עא, ט) איתא: "פעם אחת נחלקו רבותינו בדבר, אלו אומרים משל גד, ואלו אומרים משל בנימין, בא ועמד לפניהם, אמר להם רבותינו מה אתם נחלקים עלי, אני מבני בניה של רחל אני". ובתנא דבי אליהו רבה (פי"ח) איתא: "פעם אחת היו רבותינו ושאר חכמים יושבין בבהמ"ד, והיו חולקין זה עם זה, ואמרו מהיכן אליהו בא, זה אומר מזרעה של רחל, וזה אומר מזרעה של לאה, עד שהן חולקין זה עם זה, באתי אליהן ועמדתי לפניהן, ואמרתי להן, רבותי, אין אני בא אלא מזרעה של רחל... ואמרו לי ולא כהן אתה, ולא כך אמרת לאשה האלמנה אך עשי לי משם עוגה קטנה בראשונה, והוצאת לי ולך ולבנך תעשי באחרונה (כלומר שלקח לעצמו חלה). אמרתי להן אותו תינוק משיח בן יוסף היה (כלומר שלא היה כהן ונטל חלקו כדי להראות שהוא יבא קודם המשיח)".

מדברי האריז"ל מבואר שאליהו כולל את כל הבחינות הללו, כי יש בו צירוף של כמה נשמות, והדברים מסוכמים בספר קהלת יעקב לבעל מלא הרועים (ערך א"ל): "אליהו היה כולל מארבע נשמות וזה סוד אליהו בארבע, נשמה אחת נשמת יוסף ויתרו והם נשמה אחת והיה בו משעה שנולד, נשמת שני נשמת נדב ואביהוא והן ג"כ נשמה אחת לפי שהם תרי פלגי גופא, והשלישית נשמת גד, והרביעית נשמת בנימין. מהרב ז"ל (שער הגלגולים הקדמה ל"ב). ועל כן נחלקו רז"ל, מהן אמרו שבא מגד, ומהן אמרו שהוא מבני בניו של רחל, ושניהם אמת לפי מה שכתבתי. והנה נשמת אליהו שיורדת לעוה"ז ומתגלה לצדיקים הוא נשמת בנימין, ונשמה שהיתה בו מגד, כיון שעלתה שוב לא ירדה. מהרב ז"ל".

נמצא אפוא שלאליהו יש בחינה של כהן שהגיעה מנדב ואביהוא. והכל תלוי כיצד הוא מתגלה בעולם.

ונצרף מה שכתב כאן בבן יהוידע, על מה שיש לתמוה במעשה דרבה בר אבוה ואליהו, למה רק אחרי השאלות ששאל את אליהו, תמה על כך שעומד בבית הקברות, והיה עליו לשאול זאת מיד בתחילה. ומבאר הבן יהוידע דידוע כשבא אליהו זל"ט בשעת המילה, יבוא ממנו ניצוץ אחד בלבד, וזה מוכרח דהא יזדמן ברגע אחד בכל העולם כולו מאה מילות ויותר, ואצל מי ילך, אלא מוכרח לומר שמתחלק לכמה ניצוצות. אבל כשבא ללמד תורה לחכמים אינו מגיע ניצוץ אלא שלם (ונצרף מה שהבאנו לעיל מהחיד"א שכאליהו בא ללמד תורה, אינו יכול לבא כמלאך דהרי "לא בשמים היא", אלא שאז מתגלה כנביא וכאדם). לכן בתחילה כשראה אותו חשב שבא כדי לילך למילה, ואין בגוף זה אלא רק ניצוץ אחד ולהכי לא הקפיד על הקברות, אך אחר שנשא ונתן עמו בד"ת, הבין שהוא שלם ואינו ניצוץ, כי היה להם סימן בדבר זה שהוא לא ילמד תורה אלא בחלק שלם, ולכן שאל אותו "ולאו כהן מר".